

Verantwoording van Huub Oosterhuis en Alex van Heusden

En dit zijn de namen (Exodus) is het tweede van de vijfboeken van Mozes, de Tora - de eerste afdeling van de joodse Schrift. Exodus is de verlatijnsing van het Griekse *exodos*, dat 'uittocht' betekent. Het boek is in de christelijke traditie genoemd naar de centrale gebeurtenis die een geschiedenis van bevrijding in gang zet: de uittocht van Israël uit Egypte. In het Hebreeuws heet het boek Exodus *Sjemot*, 'Namen', naar hoe het begint: 'En dit zijn de namen van Israëls zonen .. .' Vandaar de Hebreeuwse letter *sjin* op de cover van deze uitgave.

Het boek Exodus verhaalt hoe 'de kinderen van Israël' onder Mozes, de leider en leraar van het volk, bevrijd worden uit Egypte en, door zee en woestijn, de weg gaan naar het land dat hun is toegezegd. In dit boek komen ze niet verder dan de berg Sinai. Daar ontvangen ze de Tien Woorden en andere leefregels en voorschriften.

De hier aangeboden tekst van het tweede bijbelboek is een poging de Hebreeuwse grondtekst met zijn eigen idioom en kenmerkende stijffiguren zo adequaat mogelijk in het Nederlands te vertalen - niet in kerkelijk of theologisch, maar ook niet in zogenaamd alledaags Nederlands. Hebraïsmen, die via de Statenvertaling een eigen plaats hebben gekregen in onze taal- zoals 'En het geschiedde' -, worden niet geschuwd.

Het gebruik van een technische term om een vertaalstrategie te typeren kan iets hachelijks hebben. In de verantwoording van *In den beginne*, de vertaling van Genesis, in 1999 verschenen, staat: 'De vertaling is niet "idiolect", dat wil zeggen: er is niet voor gekozen één Hebreeuws woord of een afleiding daarvan met een en hetzelfde Nederlandse woord weer te geven' (p. 7). Maar hoe moet 'idiolect' preëes worden opgevat? In een artikel verschenen in *De Gids* stelt de Amsterdamse oudtestamenticus Karel Deurloo dat hier sprake is van 'een voortreffelijke idiolecte vertaling in de gangbare betekenis van deze technische term. Die term houdt in dat men poogt niet het idioom van het Hebreeuws, maar het *idion*, het eigene van een brontekst te "lezen" en te vertalen' (p. 151). Maar volgens Klaas Smelik, hoogleraar in Brussel, houdt de idiolecte methode onder andere in 'dat een woord dat in het Hebreeuws steeds wordt herhaald, als het enigszins kan in de vertaling telkens met hetzelfde Nederlandse woord wordt weergegeven' (*Het verhaal van de bijbel*, p. 127). Zo strikt idiolect is deze vertaling van Exodus niet. Een dergelijke vertaalstrategie zou op veel plaatsen leiden tot een duister, zelfs onbegrijpelijk Nederlands - en daar is de lezer niet mee gediend. Wel is ernaar gestreefd om literaire verbanden en elementen van herhaling uit de grondtekst zo veel mogelijk te behouden en zichtbaar te maken.

De vertaling, bedoeld om voor te lezen, is kolometrisch gedrukt, waarbij zo veel mogelijk de Hebreeuwse zinsbouw is gevolgd. De kolometrie is niet alleen een hulp bij het voorlezen, maar geeft ook inzicht in de literaire opbouw van de tekst.

Bij elke bijbelvertaling speelt de kwestie hoe de Hebreeuwse Godsnaam, JHWH, het tetragrammaton, weer te geven. De vierletternaam is niet alleen onuitsprekelijk, hij is ook onvertaalbaar.

In deze vertaling wordt de Hebreeuwse vierletternaam getranscribeerd, dus weergegeven met JHWH in klein kapitaal- een keuze die het meest bron-tekstgetrouw is. Vanzelfsprekend is het niet de bedoeling de vierletternaam hardop te lezen door klinkers toe te voegen. In de bijeenkomsten van het project 'De hele bijbel gelezen en uitgelegd' wordt, overal waar het tetragrammaton voorkomt, in navolging van de joodse traditie *adonai* gezegd, wat 'heer' of 'mijn heer' betekent, maar niet klinkt als 'de HEER' (Willibrord-vertaling) en 'de HE(E)RE' (Statenvertaling en Nieuwe Vertaling). Behalve *adonai* zijn er nog andere alternatieven die in verschillende kringen ook gebruikt worden: de Naam, de Enige, de Eeuwige, de Aanwezige, de Tegenwoordige, de Levende.

Bij de vertaling zijn verklarende aantekeningen geplaatst. Deze aantekeningen, door Alex van Heusden ontworpen, hebben verschillende functies. Zij vragen aandacht voor taalkundige en literaire aspecten van de tekst; zij dienen ter verantwoording van gemaakte keuzes in de vertaling; vaak ook bieden zij commentaar en uitleg. De voornaamste bron is *The Five Books of Moses*, de vertaling met commentaar van de Amerikaans-joodse bijbelwetenschapper Everett Fox (zie de lijst van geraadpleegde literatuur). In zijn commentaar zijn tal van moderne, bijbelwetenschappelijke inzichten verwerkt. Maar behalve door de moderne bijbelwetenschap zijn de aantekeningen geïnspireerd door oude rabbijnse en andere joodse bronnen. De bijbeluitleg van de klassieke rabbijnse periode (ongeveer de eerste vijf eeuwen van de gangbare jaartelling) staat bekend onder de naam *midrasj*. In de aantekeningen staat geregeld 'Volgens de midrasj .. .' of 'De midrasj zegt .. '. Dan volgt een verklaring of commentaar uit een van de vele midrasjverzamelingen die de joodse traditie rijk is. 'De midrasj' is dus altijd 'een midrasj'.

Hebreeuwse woorden en uitdrukkingen zijn weergegeven in een eenvoudige fonetische transcriptie.

Amsterdam, januari 2001